

Київський університет ім. Тараса Шевченка
Історичний факультет

На правах рукопису

КОРОПАТНИК Михайло Михайлович

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ТОВАРИСТВА "ЗНАННЯ" УКРАЇНИ
(1976-1985 р.р.)

07.00.02 - Історія України

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ - 1995

00777967 (0)

Дисертацією

Робота виконана на кафедрі новітньої історії України Київського університету ім. Тараса Шевченка.

Науковий керівник - кандидат історичних наук,
доцент В. М. Литвин

Офіційні опоненти:

Доктор історичних наук, провідний науковий співробітник
Інституту історії України НАН України М. Р. Плещ.

Кандидат історичних наук, голова Правління
товариства "Знання" України А. І. Погребняк.

Провідна установа: Ніжинський державний педагогічний
інститут ім. М. В. Гоголя.

Захист відбудеться "17" Квітня 1995 р. о 10 годині
на засіданні ради по захисту дисертацій Д.068.18.06 при Київському університеті імені Тараса Шевченка (252017, Київ-17, вул. Володимирська, 60).

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка.

Автореферат розіслано "8" Березня 1995 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук, доцент

М. О. Рудь - М. О. Рудь

ЛНБ ім. В. Стефани
АН України

AB - 32.080
Структура дисертації включає вступ, три розділи, висновки, додатки, список джерел та літератури.

Вступ. Актуальність проблеми. В сучасних умовах великого значення в Україні набувають питання реформування економіки, докорінної реорганізації державно-політичної системи, здійснення перевороту у свідомості населення, піднесення на рівень найвищої загальнонаціональної мети ідеї розбудови власної держави та високоефективної економіки.

В досягненні цього не останню роль повинна відіграти глибоко аргументована пропаганда економічних і політичних знань, чільне місце в системі якої займає науково організована лекційна робота. З цієї точки зору вивчення, узагальнення і використання досвіду організацій товариства "Знання" в національних інтересах набуває принципового характеру.

Цілком очевидно, що з часу свого заснування у 1948 р. товариство "Знання" в першу чергу стало додатком пропагандистської машини правлячої комуністичної партії, яка в період "застою" досягла свого апогею. Автор поділяє точку зору історика С.В.Кульчицького, що саме в той час з'явилася якісно нова модель тоталітаризму радянського зразка з його системою "ідеологічної обробки від дитсадка до богадільні"¹, складовою частиною якої було і товариство "Знання". Отже, дослідження діяльності організацій Товариства дає можливість внести певний внесок у вивчення системи ідеологічної роботи в Україні за радянського часу в цілому.

Поряд з цим не можна ігнорувати і того, що організації

¹ Кульчицький С.В. Історія і час. Роздуми історика. //Укр. істор. журн. - 1992-№4-С.8.

товариства "Знання" виступали головним інструментом у популяризації наукових і політичних знань, накопичили безцінний потенціал кваліфікованих лекторських кадрів. Тому виключення з громадсько-політичного життя цієї лекційно-просвітницької організації суперечило б інтересам формування і розвитку Української державності.

Про це свідчить і заява делегатів Установчого з'їзду товариства "Знання" України (1990 р.), що метою Товариства "є активне сприяння економічному, соціальному і духовному розвитку України, ... зміцненню її суверенітету ..."¹, а також підтримка на нинішньому етапі основних засад економічної та соціальної політики Президента.²

Хронологічні рамки дисертації охоплюють період з 1976 по 1985 рік, для якого характерні загострення соціально-економічної та політичної кризи соціалізму, активізація правлячим режимом пошуків шляхів більш ефективного ідеологічного впливу на населення Радянського Союзу в цілому і національних республік зокрема, в т.ч. засобами лекційної пропаганди.

Не випадково саме в той час була запроваджена атестація лекторів, багато зроблено для вдосконалення системи їх навчання, проведено ряд серйозних змін в організаційній структурі Товариства і т.д., що об'єктивно сприяло підвищенню ефективності не лише чисто пропагандистських, але і просвітницьких функцій знаннівських структур, накопиченню позитивного досвіду, який зміг би знайти своє застосування в нинішніх умовах. Ці обставини і зумовили вибір хронологічних рамок дослідження.

¹ Див. Статут товариства "Знання" України.-К.,1990.-С1.

² Щоб зрозумів кожній.//Голос України.-1994-26 жовтня-С.8.

Стан наукової розробки проблеми. Дослідження діяльності товариства "Знання" в 70-80-х роках здійснювалися в основному через призмат партійного керівництва цієї організації, що зумовило їх чітко виражений ідеологічний характер.

Практично у всіх працях з проблем ідеологічної, політико-виховної роботи зачіпалися і питання лекційної пропаганди. Велике значення для дослідника з цієї точки зору мають монографії Ненашева М.Ф., Біккеніна М.В., Яковлева О.І.¹, оскільки в них з позицій офіційної партійної науки того часу визначаються місце та роль лекційної пропаганди взагалі і товариства "Знання" зокрема в пропагандистській системі Радянського Союзу.

З чітко визначених ідеологічних позицій аналізувалися тематика лекційної пропаганди, різноманітні її форми та методи, в т.ч. робота клубів, лекторіїв, народних університетів в УРСР, у працях Ямкової З.І., Зашкільняка А.С., Василенко В.К.²

В середині 80-х років опубліковано ряд монографій, в яких на замовлення партійного керівництва вивчалися практика, уза-

¹ Ненашев М.Ф. Идейно-воспитательная работа КПСС. -М., 1980; Биккенин Н.В. Социалистическая идеология. Изд. 2-е, доп. -М., 1983; Яковлев А.И. Эффективность идеологической работы. -М., 1984.

² Ямковая З.И. Экономическое образование трудящихся. Опыт работы партийных организаций промышленных предприятий УССР в условиях развитого социализма. -К., 1979; Керівництво КПРС господарським і культурним будівництвом у розвинутому соціалістичному суспільстві. На матеріалах УРСР. (За ред. проф. А.С.Зашкільняка). -Львів, 1980; Василенко В.К. Ідейно-політична робота партії в умовах розвинутого соціалізму (На матеріалах партійних організацій України). -К., 1991.

гальнювався досвід посилення ідеологічного впливу, в т.ч. лекційними засобами, на окремі верстви населення.¹

Серед наукових праць, присвячених безпосередньо проблемам функціонування лекційного процесу, можна виділити монографію під загальною редакцією В.І. Корольова². Незважаючи на те, що ця праця несе на собі ідеологічний відбиток радянської політичної системи як в питаннях теорії лекційної пропаганди, так і методики її організації, визначення критеріїв ефективності, вона відзначається вартою поваги науковою добросовісністю авторського колективу.

Практичне значення для оцінки впливу ідеологічної роботи, зокрема лекційної пропаганди, на суспільно-політичну обстановку другої половини 70-х-першої половини 80-х років, ролі в цьому процесі товариства "Знання", мають зарубіжні видання. До деяких з них автор звернувся в ході роботи над дисертацією.³

¹ Гордиенко Л.И. Воспитание молодежи: комплексный подход. Из опыта партийных организаций Украины по коммунистическому воспитанию работающей молодежи.-К.,1984; Павловский А.А. Идеино-политическое воспитание крестьянства. Из опыта партийных организаций Украины.-К.,1985; Кондратюк А.С. Діяльність КПРС по розвитку культури села в сучасних умовах (На матеріалах партійних організацій УРСР).-К.,1986.

² Лекционная пропаганда: вопросы теории, организации и методики.-К.,1989.

³ Ideology and Soviet politics.- Millan press.,1988 (Ідеологія і радянська політика); Elites and political power in USSR.- Cambridge.,1988. (Еліта і політична влада в СРСР); Remington T.F. The Truth of authority: Ideology and Communication in the Soviet Union.- Pitsburg.,1988. (Ремінгтон Т.Ф. Правда влади: Ідеологія та засоби масової комунікації в Радянському Союзі.).

З початку 80-х років, зважаючи на посилення уваги до лекційної пропаганди з боку партійних органів, з'явилося ряд праць, що вийшли в під пера безпосередньо партійних функціонерів.

Питання керівництва якістю лекційної роботи в масштабах республіки проаналізовані Кравчуком Л.М.¹ Про досвід лекційної пропаганди та партійного керівництва нею у Львівській області розповів Шлемкевич Л.П.², а про організацію патріотичного та інтернаціонального виховання, в тому числі лекційними засобами, у Чернігівській - Половець В.М.³ В один і той же рік вийшли роботи Івашко В.А. та Сафронова В.А.⁴, де розкриваються питання вдосконалення організації лекційного процесу через призму так званого "харківського експерименту".

Поскільки лекційна пропаганда в умовах радянського режиму представляла собою універсальний засіб політико-виховного впливу на аудиторію, то дослідженням проблем ефективності самого лекційного процесу займалося досить широке коло авторів, особливо тих, хто мав безпосереднє відношення до діяльності товариства "Знання".

¹ Кравчук Л.М. Управление качеством лекционной пропаганды. - М., 1984.

² Шлемкевич Л.П. Словом натхненним. - Львів, 1982; Шлемкевич Л.П. Партийное руководство работой организаций общества "Знание". - М., 1983.

³ Половец В.М. Воспитываем патриотов - интернационалистов. Из опыта работы партийной организации Черниговщины. - К., 1984.

⁴ Івашко В.А. Проблемы совершенствования лекционной пропаганды. Из опыта Харьковской областной партийной организации. - М., 1985; Сафронов В.А. Партийное руководство лекционной пропагандой. - К., 1985.

Першою спробою проаналізувати на основі фактичного матеріалу проблеми лекційної пропаганди в Україні, спираючись на постанову ЦК КПРС 1978 року "Про стан і заходи поліпшення лекційної пропаганди", стала робота Скверника В.П.¹ В 80-ті роки з'явилися ще декілька науково-популярних видань, де питання лекційної пропаганди розглядалися в комплексі².

В 1976-1985 роках вийшло ряд праць, в яких аналізувалися філософські, соціологічні, психологічні, педагогічні аспекти лекційної пропаганди, що значною мірою було пов'язано із спробами перебудувати її механізм, привести у відповідність вимогами партійних настанов того часу.³

Увагу дослідників і практиків привертала також питання підбору, підготовки і перепідготовки лекторських кадрів, узагальнення тодішнього досвіду роботи у цій сфері⁴. Ряд дослідників звернулися до проблем наставництва, організації підго-

¹ Скверник В.П. Проблемы эффективности лекционной пропаганды. - К., 1979.

² Чайка Г.Л. Актуальные вопросы управления лекционной пропагандой. - К., 1982; Соловьев В.П. Обеспечение высокого качества и эффективности лекционной пропаганды. - К., 1983; Буртяк Г.Я. Совершенствование лекционной пропаганды. - К., 1985.

³ Гончаренко М.П., Кушерец В.И., Надольный И.Д. Лекционная пропаганда и общественное мнение. - К., 1983; Социологический анализ эффективности перестройки лекционной пропаганды. - К., 1985; Мусатов С.А. Психологические аспекты лекционной пропаганды. - К., 1983; Маркова Л.П. Педагогические аспекты лекционной пропаганды. - К., 1981.

⁴ Кузовков И.В. Совершенствуем работу с лекторскими кадрами. - М., 1977; Северчук И.П., Рябцев В.Е. Система учебы лекторских кадров в организациях общества "Знание" Украинской ССР. - К., 1981; Степанчук В.П. Подготовка и повышение квалификации лекторских кадров. - К., 1983.

товки лекторів серед студентської молоді¹. Таку активність можна пояснити насамперед потребами політичного режиму який був зацікавлений у формуванні особливої категорії ідеологічних кадрів, спроможних ефективно пропагувати "цінності" соціалізму.

У зв'язку з необхідністю посилення ідеологічного впливу на населення лекційними засобами шляхом диференційованого підходу з початку 80-х років у ряді публікацій починають досліджуватися проблеми формування лекційних аудиторій², організації лекцій по радіо і телебаченню³.

У розпорядженні дослідника діяльності товариства "Знання" - широкий вибір публікацій з досвіду роботи окремих лекторських колективів⁴, які дають можливість, відкинувши присутні в них ідеологічні штампи, скористатися досить широкою докумен-

¹ Наставничество и его роль в подготовке молодых лекторов. - К., 1986; Подготовка студентов сельскохозяйственных вузов к лекционной деятельности. - К., 1986.

² Белосвет К. Д., Северчук И. П. Аудитория лекционной пропаганды: ее интересы и проблемы. - К., 1983; Иванов С. П., Олейник В. М. Влияние условий организации лекционной пропаганды на ее эффективность. - К., 1986; Информированность, как характеристика лекционной аудитории. - К., 1986; Лекция в молодежной аудитории. (подг. Горбунов В. М.) - К., 1988.

³ Променюк О. І. Пропаганда знань по радіо і телебаченню. - К., 1979.

⁴ Артинов М. М. Досвід роботи організації товариства "Знання" Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. - К., 1978; Малышев С. Т. Из опыта работы Ждановской городской организации общества "Знание" по повышению качества методической подготовки лекторов. - К., 1981; Под знаком перемен. Опыт Львовской областной организации общества "Знания" по перестройке лекционной пропаганды. (Сост. Е. Л. Вишнякова, А. Н. Ершов). - М., 1987.

тальною базою для вивчення організаційної будови, форм і методів роботи організації різного рівня.

З появою теорії контрпропаганди з'явилося ряд праць, в яких обґрунтовувалася роль лекційної пропаганди у цій сфері.¹

Окрему групу складають праці, в яких аналізувалися пріоритетні з точки зору партійних ідеологів тематичні напрями лекційної пропаганди, особливо питання атеїстичного, патріотичного, інтернаціонального, правового та морального виховання, радянського способу життя, зовнішньої політики КПРС². Дослідники не обійшли увагою також проблеми пропаганди економічних та науково-технічних знань, передового виробничого досвіду³.

Різні аспекти діяльності організації товариства "Знання" розкривалися у збірнику "Вопросы лекционной пропаганды", що

¹ Скуденко М.І. Сучасна ідеологічна боротьба і контрпропаганда. - К., 1984; Контрпропагандистская направленность лекционной деятельности. - К., 1985.

² Оцищенко А.С. Актуальные вопросы атеистической пропаганды. - К., 1984; Заслуженюк В.С. Патріотичне та інтернаціональне виховання молоді в умовах розвинутого соціалізму. - К., 1980; Выволожский М.Н. Нравственное воспитание тружеников села // Идеино-воспитательная работа на селе в современных условиях. - К., 1980; Васильев И.В. Опыт работы по пропаганде советского образа жизни в свете решений XXV съезда КПСС // Передовой опыт - в практику партийной работы. - К., 1977; Цветков Г.Н. Опыт пропаганды внешнеполитической деятельности КПСС и проблемы повышения качества и эффективности лекционной работы. // Актуальные проблемы идеологической борьбы на современном этапе. - К., 1980.

³ Загорко П.П. Взаимодействие организаций общества "Знание", НТО, ВОИР в работе по пропаганде экономических, научно-технических знаний и передового производственного опыта. - К., 1981; Середенюк Б.Н. Научный подход в пропаганде передового производственного опыта. - К., 1983.

регулярно випускався Всесоюзним Товариством, а також збірниках з окремих проблем¹, які періодично виходили як у всесоюзному, так і республіканському масштабах. В статтях, які там публікувалися, дослідник може знайти як узагальнення практичного досвіду лекційної роботи, так і простежити за надбанням теоретичної думки.

Із загального огляду історіографії видно, що питання лекційно-просвітницької діяльності організацій товариства "Знання" розглядалися в основному з партійно-ідеологічних позицій. Оскільки дана проблема не отримала належного висвітлення в історичній літературі, то вона стала темою спеціального дослідження.

Мета та основні завдання дисертації. Автор ставить за мету дослідити процеси, що відбувалися в організаціях товариства "Знання", еволюцію форм і методів його роботи у специфічних умовах однопартійного політичного режиму.

Виходячи з мети, визначаються такі основні завдання: вивчити організаційні форми роботи товариства "Знання", взаємовідносини з партійними комітетами, межі підпорядкованості їм організацій Товариства всіх рівнів, методичне забезпечення лекційного процесу; дослідити, як формувався і розвивався механізм атестації лекторських кадрів, вдосконалювалася система їх навчання; проаналізувати тематику лекцій, співвідношення в ній ідейності та науковості, яку роль відіграла робота товариства "Знання" у здійсненні безперервної освіти дорослих; сформулювати практичні рекомендації по використанню лекцій-

¹ Лекционная пропаганда: проблемы эффективности и качества. - М., 1978; Вопросы перестройки лекционной пропаганды. - К., 1984.

но-просвітницьких можливостей товариства "Знання" в умовах незалежної України.

Об'єктом дослідження є організації товариства "Знання" УРСР - від первинних до республіканської.

Предметом дослідження автор обрав вивчення механізму функціонування структур товариства "Знання", організаційних та пропагандистських форм його роботи в умовах панування моноідеології. Безсумнівний інтерес представляє система підбору, підготовки та підвищення кваліфікації лекторських кадрів на республіканському та регіональному рівнях, практика їх атестації. Велика увага в дослідженні звертається на аналіз тематичної спрямованості лекцій.

Методологічною основою дисертації є загальні наукові принципи діалектики, історизму та об'єктивності. Використання проблемно-хронологічного, ретроспективного і порівняльного методів історичного наукового аналізу дало можливість, на думку дисертанта, максимально уникнути ідеологізованих оцінок товариства "Знання", об'єктивно висвітлити і оцінити його діяльність.

Цьому сприяла і джерельна база дисертаційної праці, яку склали переважно архівні матеріали поточного архіву товариства "Знання" України (документи засідань президій правління, організаційно-виконавчого бюро, науково-методичних рад, секцій та комісій, звіти, довідки, аналітичні записки тощо). Їх використання дозволило проаналізувати діяльність організацій Товариства під кутом зору республіканських органів управління, а співставлення з документами Центрального державного архіву громадських об'єднань України - фонд ЦК Компартії України (ф.1) - оцінити роботу товариства "Знання" очима тодішнього ви-

щого партійного керівництва республіки і на основі порівняльного методу виробити власний підхід до проблеми.

Важливою складовою частиною джерельної бази, що дозволила простежити специфічні особливості роботи організацій товариства "Знання" як в різних регіонах, так і в різних галузях (промисловість, сільське господарство, наука, освіта тощо) стали державні архіви - Автономної республіки Крим, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Івано-Франківської, Луганської, Миколаївської, Одеської, Харківської, Чернівецької та Чернігівської областей.

Враховуючи, що далеко не всі джерела (особливо матеріали, що готувалися в партійні органи, статистика по тематиці лекцій, різних лекційних заходах) носять достовірний характер, хоч і дозволяють виявити основні тенденції розвитку, проаналізувати складові лекційного процесу, автор звертався перш за все до первинних джерел - фондів міськкомів, райкомів, первинних парторганізацій, а в фондах обласних організацій товариства "Знання" - до матеріалів перевірок роботи підлеглих осередків.

В дисертації використано також матеріали поточного архіву Міжнародної науково-просвітницької асоціації "Знання".

Зауважимо, що більшість документальних матеріалів вводиться до наукового обігу вперше.

Архівні джерела суттєво доповнюють документальні та статистичні збірники 70-х - 80-х років, які дозволяють простежити зміни в структурі товариства "Знання", складі лекторських кадрів, обсягах пропаганди політичних та наукових знань, мережі системних форм пропаганди, особливо народних університетів, паспортизованих аудиторій тощо.

Документальною базою для вивчення головних напрямків наукових пошуків у питаннях підвищення ефективності лекційних заходів стали матеріали науково-методичних конференцій та семінарів, що проводилися товариством "Знання". З точки зору визначення місця організацій Товариства в ідеологічному процесі того часу певний інтерес представляють матеріали партійних нарад і конференцій, а також документи з'їздів, пленумів, постанови з ідеологічних питань.

Важливим джерелом є періодичні видання, зокрема журнали "Український історичний журнал", "Вопросы истории КПСС", "Комуніст України", "Під прапором ленінізму", "История СССР", "Партийная жизнь", "Слово лектора", "Трибуна лектора". Багато фактичних даних міститься в галузевому збірнику "Наукові праці з історії КПРС", що видавався у Києві до початку 90-років.

Автором також широко використані республіканські, обласні, міські та районні газети, які містять у собі відомості про рівноманітну діяльність організацій товариства "Знання".

Використання та комплексний аналіз джерел з достатнім рівнем достовірності дозволили відтворити в даному дослідженні організаційну та науково-методичну діяльність товариства "Знання", роботу з лекторськими кадрами, проаналізувати тематичну спрямованість лекцій в другій половині 70-х - першій половині 80-х років.

Основні положення і висновки, які виносяться на захист:

- за своїм характером товариство "Знання" являло громадську організацію із виборними органами самоуправління на всіх рівнях - від первинного до республіканського, знаходилося під постійним контролем партійних органів, забезпечувало в

першу чергу ідеологічні потреби правлячої Комуністичної партії;

- структури товариства "Знання" володіли широким спектром організаційних та науково-методичних форм роботи, які навіть в умовах жорсткої підпорядкованості партійним комітетам сприяли саморегуляції і самовдосконаленню Товариства. З іншого боку, потреби правлячого режиму об'єктивно сприяли пошукам нових форм і методів роботи, підвищенню ефективності всієї діяльності товариства "Знання";

- кадрова політика режиму стосовно товариства "Знання" носила характер складового елементу партійно-державної кадрової системи, що і зумовило постійне вдосконалення механізму добору, підготовки і перепідготовки лекторів;

- одна із особливостей діяльності товариства "Знання" в період, що досліджується - звуження його функцій, обмеження з боку партійних органів у виборі напрямків роботи, що врешті-решт звело знаннівські колективи до ролі простих виконавців замовлень;

- лекційна пропаганда, яку проводили організації товариства "Знання", одночасно була одним із важливих елементів ідеологічного впливу на населення, забезпечення підтримки ним політики правлячого режиму і головним джерелом наукових і політичних знань, інформування людей, ефективного функціонування системи безперервної освіти дорослих.

Наукова новизна дисертації полягає передусім у виборі теми дослідження. Автор, використавши різноманітну літературу щодо діяльності товариства "Знання", значну кількість архівних матеріалів, зробив спробу об'єктивно оцінити роль цієї ор-

ганізації в умовах однопартійної системи, показати в комплексі функціонування структур Товариства, їхні потенційні можливості в нових умовах. При цьому в науковий обіг введені численні архівні матеріали, які раніше не публікувалися.

Практичне значення дисертації визначається тим, що її висновки, узагальнення, фактичний матеріал можуть бути використані для подальшого наукового дослідження даної проблеми, поліпшення організації лекційної пропаганди в сьогоденних умовах, а також послужити певною історичною і науковою аргументацією при виробленні державної системи пропаганди політичних і наукових знань та визначення місця товариства "Знання" в ній.

Наукова апробація дисертації проводилася на кафедрі новітньої історії України Київського університету ім. Тараса Шевченка. Результати досліджень викладені у виступах на науково-практичних конференціях Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка, методологічному семінарі історичного факультету інституту, використані під час проведення занять із студентами. Основні положення і висновки дисертації знайшли втілення в публікаціях і повідомленнях автора на наукових конференціях.

У першому розділі "Організаційно-методична робота структур товариства "Знання" розглядаються питання місця і ролі організаційної та методичної роботи в діяльності первинних, районних (міських), обласних та республіканської організації Товариства, функціонування виборних органів, особливо президії правління, штатного апарату.

Багато уваги звертається на проблеми підбору виборного активу, штатних працівників товариства "Знання". Останніх в

кінці 70-х років нараховувалося близько 23 тис. чоловік, 40% з яких (заст. голів та відп. секретарі правлінь, референти, консультанти тощо) виконували ідеологічні функції.¹

Як показує аналіз документів і матеріалів, значну роль в діяльності організації товариства "Знання" відігравали науково-методичні ради, секції, комісії. Автор простежує еволюцію цих органів, перетворення їх із чисто управлінських структур в лекційно-просвітницько-методичні.

Спираючись на матеріали обласних державних архівів, дисертанту вдалося проаналізувати діяльність знаннівських колективів практично у всіх регіонах України, зробити необхідні узагальнення. Характерно, що в 70-80-х рр. чітко проявилася тенденція до поступового скорочення кількості первинних осередків. Так, в Чернігівській області у 1977 р. їх нараховувалося 1014, а в 1985- 489².

Значне місце займають у розділі питання, пов'язані з паспортизацією аудиторій, координацією лекційної пропаганди, здійсненням на базі Харківської обласної організації експерименту, який у 1984-1985 роках перенесений на всю республіку.

Багато уваги приділяється аналізу ролі Товариства в системі ідеологічної діяльності Комуністичної партії, форм і методів керівництва знаннівськими організаціями з боку партійних

¹ Поточний архів товариства "Знання" України (ПАТЗУ). Доповідна записка про стан і заходи поліпшення роботи з кадрами товариства "Знання" УРСР у світлі вимог XXV з'їзду КПРС.-С.5.

² Чернігівська обласна організація товариства "Знання". (Матеріали до XIII обласної конференції).- Чернігів, 1977.- С.7; Справка о деятельности общества "Знание" Черниговской области.- Чернигов, 1987.-С8.

органів.

На думку автора, керівництво і жорсткий контроль за роботою структур товариства "Знання" комітетів КПРС-КПУ були зумовлені конституційно закріпленим становищем партії в суспільстві та монополією марксистсько-ленінської ідеології.

В цілому організаційно-методична робота організацій Товариства, хоч і була підпорядкована задоволенню потреб тодішнього політичного режиму, сприяла разом з тим накопиченню цінного досвіду, який з успіхом можна використати і в сучасних умовах. Перш за все мова йде про комплекси лекційної пропаганди, започатковані на базі культурно-освітніх установ Київської області, проведення лекційних заходів у вихідні дні на Волині, диференційований підхід до організації лекційної роботи з різними групами населення, використання системних форм пропаганди знань, особливо народних університетів, видавничу діяльність.

Отже, в 1976-1985 рр. товариство "Знання" УРСР, незважаючи на відсутність свободи маневру, помітно еволюціонізувало в точки зору підвищення наукового рівня організації його діяльності.

У другому розділі "Робота організацій товариства "Знання" з лекторськими кадрами" простежується процес зміцнення системи підбору, підготовки та підвищення кваліфікації лекторів товариства "Знання", зародження та вдосконалення практики атестації членів Товариства, аналізуються обставини, що зумовили зміну поглядів партійних ідеологів на фігуру лектора.

Автор стверджує, що з другої половини 70-х років в пошуках більш ефективних методів ідеологічного впливу на населення Радянського Союзу керівництво КПРС зробило основний наголос на лекційну пропаганду. Поскільки на той час рівень освіченості

та інформованості людей був досить високим, то вплинути на них у бажаному для політичного керівництва країни дусі могли лише професіонали, що і зумовило проведення атестації лекторів.

Перший її тур пройшов у 1978-1979 р.р. Незважаючи на те, що до початку атестації 30% членів товариства "Знання" ніякої участі в лекційній пропаганді не приймали, в результаті формального підходу не було атестовано лише 6% лекторів¹, в основному з причин поганого стану здоров'я, що не задовольнило партійні органи.

Тому в ході атестації 1984-1985 р.р. питання підбору лекторських кадрів офіційно ставилося під контроль партійних структур, що дало можливість отримати "бажаний результат"- майже 240 тис. чоловік не витримали екзамену на звання лектора.² Автор прийшов до висновку, що цього разу здійснювалася свого роду селекція лекторських кадрів, серед яких цілеспрямовано створювався партійний прошарок, як опора партійних комітетів, який зростає в залежності від кваліфікаційного рівня. Так, серед лекторів первинної ланки члени КПРС складали 46,6%, міської і районної - 69,6%, обласної - 81,5%, республіканської - 89,3%.³

Ставка на лекційну пропаганду зумовила необхідність вдосконалення підготовки та підвищення кваліфікації лекторів. На середину 80-х рр. практично було завершено створення стрункої системи, яка включала розгалужену мережу постійно діючих галузевих та разових республіканських, обласних, міських і район-

¹ Общество "Знание" Украинской ССР. 1977-1982 годы. - С.55.

² ПАТЗУ. Інформація об итогах общественной аттестации членов общества "Знание" Украинской ССР. (Прот. зас. през. правл. об-ва "Знание" УССР от 30.01.1986 г.) - С.1.

³ Там же - С.1.

них семінарів, курсів підвищення кваліфікації, університетів та шкіл лекторської майстерності, заочних лекторських відділень на базі вищих навчальних закладів.

Опрацьовані автором архівні матеріали дають підстави зробити висновок, що неважаючи на органічно притаманні товариству "Знання", як складової частини пропагандистської машини КПРС, вади, ним накопичений цінний досвід професійної підготовки лекторських кадрів, що може бути використаний для подальшого вдосконалення системи безперервної освіти всіх категорій спеціалістів різних галузей народного господарства України.

У третьому розділі "Основні тематичні напрямки лекційно-просвітницької діяльності товариства "Знання" детально аналізується тематика лекцій, що читалися членами Товариства, співвідношення між чисто пропагандистськими і науково-просвітницькими заходами.

Статистичні дані свідчать, що в 1976-1985 рр. значно зросли обсяги пропаганди суспільно-політичних знань, особливо марксистсько-ленінської теорії. На першому плані стояли питання роз'яснення матеріалів партійних з'їздів, інших важливих для керівництва партії і держави документів. Не рідко партз'їздівська тематика складала до 70% виступів членів товариства "Знання"¹. Посилену активність з боку організації Товариства викликали події, пов'язані з прийняттям нової Конституції СРСР 1977 року, святкуванням 60-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції і створення СРСР, 110-річчя з дня народження В.І. Леніна, виходом у світ книг Л.І.Брежнева "Мала земля",

¹ Держ. архів Харківської області.-ф.2, оп.178, спр.145-арк.9-10; ЦДАГО України-ф.1, оп.32, спр.1055-арк.16-19,17.

"Відродження", "Цілина".

В період "застою" особливо інтенсивно розроблялася така пропагандистська тема, як радянський спосіб життя. Біля 80 тис. лекторів спеціалізувалися з питань патріотичного та інтернаціонального виховання.¹ Серйозна увага приділялася моральному і правовому вихованню.

Особливе місце в системі комуністичної пропаганди займала боротьба з релігією, що наклало свій відбиток і на лекційну політику товариства "Знання". Але ефективність науково-атеїстичної пропаганди була вкрай низькою, тому що вона в основному проводилася під тиском партійних органів, нерідко носила грубий, примітивний характер, не враховувала духовних цінностей релігії, і, крім того, віруючі, як правило, не відвідували атеїстичних заходів. Певні ж успіхи у боротьбі з "релігійними пережитками" досягнуті скоріше адміністративними, а не лекційно-просвітницькими методами.

Провідне становище за популярністю серед лекцій суспільно-політичного циклу займала міжнародна проблематика. Реальну віддачу приносили лекції з економічних та науково-технічних знань, передового виробничого досвіду. Саме в пропаганді цих галузей знань виокремлювався оптимальний варіант поєднання просвітницьких функцій лекції з практичними.

В цілому можна зробити висновок, що більшість тематичних напрямків у лекційній діяльності товариства "Знання" носили політико-ідеологічний характер. Разом з тим важливою перевагою Товариства було те, що воно компенсувало недоліки інших джерел інформації, які зазнавали політичної цензури.

¹ Кравчук Л.М. Історична наука та ідеологічна робота в сучасних умовах. // Укр. іст. журн. -1981-№3- С.35.

У висновках узагальнено основні підсумки дисертаційного дослідження, весь зміст якого доводить, що організації товариства "Знання" були складовою частиною ідеологічної машини правлячої партії, в першу чергу забезпечували лекційними засобами втілення в життя політики КПРС, чому і були підпорядковані організаційно-методична робота, розвиток системи добору, підготовки та перепідготовки лекторських кадрів, пошуки шляхів поліпшення управління якістю лекційної пропаганди.

На основі вивчення різних сфер діяльності товариства "Знання" в др. пол. 70-х - перш. пол. 80-х років, позитивного і негативного досвіду минулого автор висловлює ряд практичних рекомендацій. Перш за все необхідно визначити місце організацій Товариства в системі ідеологічного забезпечення державної політики, надати йому фінансову підтримку, допомогти відновити організаційні структури на місцях. Варто також повернутися до практики замовлення лекцій, розробити тематику відповідно до потреб сучасного соціально-економічного і політичного стану суспільства, використати можливості лекторського корпусу для налагодження системи безперервної освіти дорослих, що сприятиме більш ефективному проведенню реформ в Україні.

Основні положення та висновки дисертації викладені в публікаціях автора:

1. Перестройка лекционной пропаганды: опыт, поиски, проблемы. - К., : Знание, 1988 - 27с.
2. Лекционная пропаганда в системе идеологической работы партии: опыт, проблемы и задачи обеспечения процессов перестройки. - Чернигов, 1988. - 27с.
3. Товариство "Знання" в умовах однопартійності (1976-1980 рр.). // Тези доповідей міжвузівської наук.-практ.

конф. Част.3.-Чернігів,1992.-С.146-147.

4. Використання краєзнавчих матеріалів в діяльності організацій товариства "Знання". (На матеріалах Лівобережної України). // Шоста Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства. - Луцьк,1993. - С.91-92.

5. Роль товариства "Знання" в пропаганді історико-краєзнавчих матеріалів і розширенні науково-просвітницьких функцій туризму. // Всеукраїнська наук.-практ. конференція "Проблеми розвитку туризму в Україні і завдання відновлення історичної пам'яті народу засобами туризму. Част.ІІ.- Київ-Косів, 1994.-С.165-167.

Коропатник М.М. Деятельность организаций общества "Знание" Украины (1976-1985 г.г.)

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02. - история Украины, Киевский университет им. Тараса Шевченко, Киев, 1995.

Защищается рукопись, которая содержит исследование деятельности организаций общества "Знание" Украины с 1976 по 1985 год. Установлено, что в этот период произошла дальнейшая эволюция структур этого общественного формирования, значительно повышена роль районных, городских и областных организаций в пропаганде научных и политических знаний.

Обслуживая в первую очередь идеологические потребности правящей Коммунистической партии, общество "Знание" Украинской ССР вместе с тем внесло свой вклад в развитие системы непрерывного образования взрослых.

Ключові слова: Товариство "Знання", лекційна пропаганда, президія правління, науково-методична рада, тематика лекцій.

Koropatnik M.M. The Activities of the "Znaniye" ("Knowledge") Society Organizations of Ukraine (1976-1985)

The thesis of an applicant for a candidate's degree of History in speciality 07.00.02 - History of Ukraine, Kiev state University named after T.Shevchenko, Kiev, 1995.

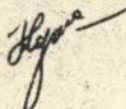
The manuscript brouht for defence contains a reseach of the activities of the "Znaniye" ("Knowledge") Society branches of Ukraine from 1976 to 1985.

It has been ascertained that in that period a further structural evolution of this public body took place, significantly increased the role of its disrict, town and

regional branches in spreading of scientific and political knowledge.

Serving, in the first hand, the ideological needs of the Communist Party, the "Znanije" ("Knowledge") society of the Ukrainian Soviet Socialist Republic nevertheless made its contribution to the development of the non-interrupted educational system of adults.

Key words: "Znanije" ("Knowledge"), propaganda by means of delievering lectures, administration board presidium, scientific-metodology council, lecture themes list.

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Hegor' or similar, with a long horizontal stroke extending to the right.

Підписано до друку 20.02.95 Формат 60x84 1/16
Папір. тип. Умов. друк. л. 1.5. Учб. вид. л. 1.0
Тираж 100 примірників. Замовлення 73

Підрозділ ОП ЧНЦТЕІ, 250000, м Чернігів, вул Урицького, 39

447798

AB 32.080

AB 32.080